

ขบวนการทางสังคม*

SOCIAL MOVEMENT

คิต วรณดี

Kid Varundee

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคายMahachulalongkornrajavidyalaya

University Nongkhai Campus, Thailand

Corresponding author E-mail: dr.kidvarundee@gmail.com

วันที่รับบทความ : 17 มีนาคม 2566; วันที่แก้ไขบทความ 17 เมษายน 2566; วันที่ตอบรับบทความ : 20 เมษายน 2566

Received 17 March 2023; Revised 17 April 2023; Accepted 20 April 2023

บทคัดย่อ

ขบวนการทางสังคมเป็นการกระทำกร่วมหมู่ที่มีจุดมุ่งหมาย หรือมีผลเปลี่ยนแปลงสังคมในทางสร้างสรรค์ ประเด็นที่ควรกล่าวถึงในการเคลื่อนไหวทางสังคม คือ กลุ่มผู้เคลื่อนไหวเรียกร้อง มิได้หวังผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มอย่างที่เขาใจผู้ร่วมขบวนการอาจจะมีหรือไม่มีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมตั้งแต่เริ่มแรกก็ได้ แต่เมื่อขบวนการแข็งแกร่งมากขึ้น ขยายออกไปหรือมีความยั่งยืน ก็อาจจะเปลี่ยนระบบค่านิยม สถาบัน และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มสังคมต่างๆ หรือระหว่างรัฐกับประชาชนได้ ในการศึกษาขบวนการทางสังคมมีความจำเป็นต้องนำขบวนการโต้กลับมาวิเคราะห์ เพราะรัฐบาลแทบทุกประเทศมีขบวนการโต้กลับที่ทรงประสิทธิภาพ สังคมโดยผ่านสื่อมวลชนมีขบวนการโต้กลับด้วย เช่น วาทกรรมต่อต้านชาวเขา วาทกรรมต่อต้านชาวลัทธิ ในประเด็นนี้วรรณกรรมจากลาตินอเมริกา มีการวิเคราะห์ที่ลุ่มลึกกว่า เท่าที่ได้วิเคราะห์มาดูเหมือนจะเป็นเรื่องแนวคิด ทฤษฎีที่เป็นระดับมหภาค เป็นการมองจากระบบโครงสร้างรวมเสียเป็นเกณฑ์ การศึกษาวิจัย ณ ระดับย่อย คือศึกษาจากประสบการณ์ของขบวนการระดับย่อยจริง ๆ น่าจะให้ความกระจ่างและแนวคิดใหม่ ๆ เรื่อง

* คิต วรณดี. (2566). ขบวนการทางสังคม. วารสารส่งเสริมและพัฒนาวิชาการสมัยใหม่, 1(2), 12-23.

Kid Varundee. (2023). Social Movement. Modern Academic Development and Promotion Journal, 1(2), 12-23.;

DOI:

<https://so12.tci-thaijo.org/index.php/JISDIADP/about/editorialTeam>

ขบวนการทางสังคมในประเทศไทยได้ดีที่สุด อันเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำสู่การคิดทฤษฎีที่สอดคล้อง ทั้งนี้เพราะดังที่กล่าวตั้งแต่ต้น “เนื้อหาทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจะต้องได้มาจากเรื่องราวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม” การศึกษาทฤษฎีและประสบการณ์จากประเทศอื่นเพียงช่วยให้เราสามารถตั้งคำถามให้ถูกประเด็นขึ้นเท่านั้น

คำสำคัญ: ขบวนการ, เคลื่อนไหวทางสังคม

Abstract

A social movement is a collective action with a purpose. or affect society in a creative way An issue that should be addressed in social movements is the advocacy group. not aiming for the benefit of a particular group, as I understand, the participants may or may not have the aim of changing society from the beginning but as the movement grew stronger expand or be sustainable It could change the value system, institutions, and power relations between different social groups. or between the state and the people In studying social movements, it is necessary to bring back the analysis of counter movements. Because almost every government has a powerful retaliation movement, society through the media also has a retaliation movement, such as anti-hill tribe discourse, anti-slum discourse. In this regard, Latin American literature has a more in-depth analysis. From what I've analyzed, it's a matter of concept. The theory that is macro (macro) is looking at the overall structural system as a criterion. Research at the micro level, i.e. based on the experience of actual micro movements, is best able to shed light and new ideas on social movements in Thailand. which is important to lead to consistent theoretical thinking This is because, as mentioned from the beginning, “The content of a social movement theory must be derived from

the story of a social movement.” Studying theories and experiences from other countries only helps us to raise the right questions.

Keywords: Movement, Social Movement

บทนำ

การศึกษาขบวนการทางสังคม เป็นกระทำการรวมหมู่ กล่าวคือ ผู้คนจำนวนมากร่วมมือกระทำการด้วยกัน ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่สำคัญของสังคม การรวมกลุ่มเพื่อเรียกร้องให้แก้ไขปัญหาของกลุ่มคนต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในขณะนี้ มีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละสถานการณ์ แต่ผู้เข้าร่วมกลุ่มจะมีผลประโยชน์หรือความสนใจตรงกัน เช่นการรวมกลุ่มเพื่อเรียกร้องของชาวไร่ชาวนาให้ประกันราคาพืชผลการเกษตรที่ตกต่ำ การรวมกลุ่มเรียกร้องของสหภาพแรงงานเพื่อให้รัฐ และนายจ้างทบทวนการกำหนดอัตราค่าจ้างขั้นต่ำเนื่องจากค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น เป็นการรวมกลุ่มที่เกิดจากเหตุผลทางเศรษฐกิจ การรวมกลุ่มของผู้คนที่สนใจการออกกำลังกายเพื่อสุขภาพ การรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมอาสาสมัครเพื่อสังคม ซึ่งเป็นลักษณะการรวมกลุ่มที่เกิดจากเหตุผลทางสังคมโดยที่ผู้เข้าร่วมมีความสนใจหรือความเชื่อร่วมกันต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ฯลฯ การรวมกลุ่มเหล่านี้เป็นการรวมกลุ่มของผู้คนที่มีความสนใจเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับตน แต่การรวมกลุ่มที่จะกล่าวถึงในบทความนี้เป็น การรวมกลุ่มเพื่อวัตถุประสงค์ที่มากไปกว่าการรวมกลุ่มเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน เป็นการรวมกลุ่มที่มีหลายองค์กร หลายกลุ่ม โดยกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้าร่วมมีอุดมการณ์ความเชื่อร่วมกันต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จึงรวมตัวเพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ตามอุดมการณ์หรือความเชื่อที่มีอยู่ หรือเรียกกันว่า การเคลื่อนไหวทางสังคม(social movement) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524)

ด้วยภาพของปรากฏการณ์ในมิติต่าง ๆ ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในยุคดิจิทัลที่อาจย้อนมากดดันต่อประเด็นเหล่านี้ในสังคมจริง ความสนใจของผู้คนต่อประเด็นดังกล่าวได้ถูกแสดงออกในหลายทิศทางโดยเฉพาะในโลกออนไลน์ การสื่อสารในโลกจริงยังกระเพื่อมต่อไปถึงทุกส่วนของสังคมข้อมูลข่าวสารของบุคคล

ความหมายของขบวนการทางสังคม

ขบวนการทางสังคม หมายถึง การกระทำการร่วมหมู่ที่มีจุดมุ่งหมาย หรือมีผลเปลี่ยนแปลงสังคมในทางสร้างสรรค์ ประเด็นที่ควรกล่าวถึงในการเคลื่อนไหวทางสังคม (อารีรัตน์ ปานจับ, 2544 : 32-54) คือ กลุ่มผู้เคลื่อนไหวเรียกร้อง มิได้หวังผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มอย่างเต็มที่ แต่การเคลื่อนไหวเรียกร้องมุ่งไปถึงการทบทวนวิธีการมองปัญหาที่แตกต่างกัน และเรียกร้องให้ปรับเปลี่ยนวิธีคิดในการมองปัญหา หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ตัวอย่างเช่นหนึ่งในกรณีของการเคลื่อนไหวเรียกร้องของกลุ่มสมาชิกคนจนคือกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล ซึ่งเริ่มโครงการในปี พ.ศ. 2534 และเสร็จสิ้นในปี พ.ศ. 2537 ประเด็นการเคลื่อนไหวเรียกร้องเกิดจากรัฐไม่สามารถจ่ายค่าชดเชยให้คุ้มกับความสูญเสียของผู้ที่ได้รับผลกระทบ ไม่ว่าจะเป็นความสูญเสียของระบบนิเวศที่สำคัญของลำน้ำมูล ความสูญเสียอาชีพประมง ในระหว่างการก่อสร้างเขื่อนและหลังสร้างเขื่อน ฯลฯ การเคลื่อนไหวเรียกร้องสะท้อนถึงการเรียกร้องที่มากกว่าผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มประเด็นสำคัญ อยู่ที่ ผู้ร่วมขบวนการ

ผู้ร่วมขบวนการอาจจะไม่มีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมตั้งแต่เริ่มแรกก็ได้ แต่เมื่อขบวนการแข็งแกร่งมากขึ้น ขยายออกไปหรือมีความยั่งยืน ก็อาจจะเปลี่ยนระบบค่านิยม (values) สถาบัน (institutions) และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มสังคมต่างๆ หรือระหว่างรัฐกับประชาชนได้ การเข้าร่วมขบวนการโดยตัวของมันเองส่งผลเป็นการเปลี่ยนแปลงผู้เข้าร่วมได้อย่างสำคัญ โดยกระตุ้นความตื่นตัวและจิตสำนึกทางการเมือง พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนโลกทัศน์มิตติการมองบทบาทของตนเองในสังคมและในจักรวาล

ความเป็นมาของขบวนการทางสังคม

เศรษฐกิจเป็นเป็นสินค้าสาธารณะที่ถูกผลิตขึ้นโดยกลุ่มคนต่าง ๆ คือ 1) โครงสร้างส่วนบน 2) ระบบทุนนิยมโลก 3) ผู้ผลิตนโยบาย และ 4) ผู้เรียกร้องนโยบาย (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2532 : 3-7) และเมื่อนโยบายเศรษฐกิจได้สร้างขึ้นแล้ว นโยบายดังกล่าวมีผลให้ทุกคนในประเทศต้องบริโภคบางกลุ่มอาจได้ประโยชน์ บางกลุ่มอาจได้รับผลกระทบ ไม่ว่าเราจะพอใจหรือไม่ก็ตาม กล่าวได้ว่ากระบวนการกำหนดนโยบายสาธารณะที่ผ่านมาจึงเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ในสังคมไทยดังกล่าวข้างต้นคือ โครงสร้างส่วนบน หมายถึงระบอบการเมืองการปกครองในสังคมนั้นได้เปิดช่องว่างให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายมากขึ้นน้อยเพียงใด และความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ยังดำรงอยู่หรือไม่ หากดำรงอยู่นโยบายสาธารณะก็

เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนกลุ่มจำนวนน้อย มากกว่าประชาชนโดยรวมระบบทุนนิยมโลก หมายถึงธนาคารโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ และองค์กรการค้าโลกซึ่งยึดกรอบความเชื่อเกี่ยวกับการค้าเสรี กลไกราคา การแข่งขัน การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจ ฯลฯ ซึ่งกรอบความเชื่อเหล่านี้ เป็นกรอบความคิดชุดหนึ่งของกระบวนการพัฒนาที่เป็นมิติทางเศรษฐกิจ นอกเหนือจากมิติอื่น ๆ กรอบความคิดดังกล่าวได้ส่งอิทธิพลต่อกระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจไทยแตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลาผู้ผลิตนโยบาย (อุปทาน) ประกอบด้วยชนชั้นนำของอำนาจทั้งในระบบและนอกระบบ ซึ่งอยู่ในโครงสร้างอำนาจในสังคม เช่น รมต.ที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย คณะรัฐบาล ข้าราชการระดับสูง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มนักวิชาการซึ่งเป็นข้าราชการระดับกลางมีหน้าที่ดูแลการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจพรรคการเมืองซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเป็นพรรคการเมือง และรัฐสภา ซึ่งจะสื่อความต้องการของประชาชนผู้เรียกร้องนโยบาย(อุปสงค์) ประกอบด้วยประชาชนทุกคนที่ต้องได้รับผลจากการกำหนดนโยบายที่เกิดขึ้น เรียกว่า ผู้บริโภคนโยบาย ได้แก่ ประชาชน กลุ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สื่อมวลชน นักวิชาการจากสถาบันอุดมศึกษา(ซึ่งมีบทบาทในการเรียกร้องนโยบายผ่านบทความ การให้สัมภาษณ์ ฯลฯ ตลาดนโยบายเศรษฐกิจเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างอุปสงค์และอุปทานของนโยบายเศรษฐกิจ โดยระบบทุนนิยมโลกมีอิทธิพลต่อกระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทยระหว่างปี 2475-2531 ทำให้นโยบายเศรษฐกิจที่กำหนดขึ้น มีอาจเป็นนโยบายที่ดีที่สุดแต่เป็นนโยบายที่พึงพอใจในระดับหนึ่ง และเป็นนโยบายที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ มากกว่าการกระจายรายได้ นโยบายเศรษฐกิจจึงให้ประโยชน์แก่คนเพียงกลุ่มน้อย และมองข้ามผู้ด้อยโอกาสซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ ในขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่มีบทบาทในการผลักดันนโยบายเศรษฐกิจอย่างจำกัดยิ่ง เพราะข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจมิได้เป็นที่ทราบกันทั่วไป การผูกขาดสารสนเทศนี้ในด้านหนึ่งมีผลการกีดกันมิให้ประชาชนมีสิทธิในการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา หรือแม้ว่าการผูกขาดสารสนเทศจะผ่อนคลายลง แต่ประชาชนก็จำเป็นต้องมีความสามารถในการวิเคราะห์ผลกระทบอันคาดว่าจะเกิดขึ้นจากนโยบายนั้น ๆ ซึ่งต้องอาศัยความรู้ทางเศรษฐศาสตร์พอสมควร ดังนั้นผู้เรียกร้องนโยบายโดยเฉพาะประชาชนโดยส่วนมาก จึงไม่มีส่วนร่วมในการผลักดันนโยบายที่ก่อให้เกิดสวัสดิการสูงสุดแก่สังคม ทำให้การกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนากระทบต่อชะตากรรมทางเศรษฐกิจของประชาชนอย่างมากมาย กล่าวได้ว่า นโยบายเศรษฐกิจจึงกำหนดจาก โครงสร้างส่วนบน ระบบทุนนิยมโลก และผู้ผลิตนโยบายเศรษฐกิจโดยประชาชนส่วนใหญ่เป็นเพียงผู้รับ

นโยบาย จึงก่อให้เกิดเป็นขบวนการทางสังคมขึ้น เพื่อเคลื่อนไหวทางสังคมปกป้องสิทธิเสรีและผลประโยชน์ของตน (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2538 : 111)

ตัวอย่างขบวนการทางสังคม

ชุมชนไม้เรียงในภาคใต้ ที่รวมกลุ่มเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนแทนการเรียกร้องจากรัฐ ซึ่งเริ่มต้นจากการแก้ปัญหาราคายางพาราตกต่ำด้วยตนเอง ขยายไปสู่กิจกรรมเกษตรกรรมยั่งยืน การศึกษาสาธารณสุขชุมชน ฯลฯ และนำไปสู่การจัดทำแผนแม่บทของชุมชน ซึ่งเป็นแผนแม่บทชุมชนจากฐานรากมีใช้แผนที่กำหนดจากกรอบความคิดระดับบนของสังคม

โรงสีชุมชนที่ตำบลนาโเส อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ในภาคอีสานซึ่งพัฒนาจากกิจกรรมการผลิตข้าวปลอดสารพิษ ไปจัดตั้งโรงสีชุมชน ไปสู่การจัดตั้งโครงการธนาคารเบี้ยกุดชุม เพื่อให้เกิดกิจกรรมการผลิตเพื่อการพึ่งตนเองภายในชุมชน และสร้างความสมดุลระหว่างกระแสวัตถุนิยมจากสังคมภายนอกกับการพึ่งตนเอง ซึ่งสะท้อนถึงการที่ชาวบ้านร่วมคิดร่วมทำ และกำหนดทิศทางของตัวเอง หากกระบวนการเหล่านี้เกิดขึ้นจริง

ชุมชนจะเกิดอำนาจใหม่ในการพึ่งตนเองทางการเงิน การผลิต เกิดคุณค่าและศักดิ์ของตนในการสร้างมาตรฐานจากภายในชุมชนเครือข่ายลุ่มน้ำสายบุรี ซึ่งเป็นตัวอย่างการรวมศรัทธาทางศาสนาของชุมชนชาวมุสลิม ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาอย่างเหนียวแน่น เป็นตัวอย่างที่ใช้ศรัทธาทางศาสนาเป็นแกนในการผูกมัดชุมชนให้เป็นเครือข่ายที่สามารถแสดงพลังในการปกป้องฐานทรัพยากรและฐานชีวิตของชุมชน และแสดงพลังในการดูแลช่วยเหลือกลุ่มบุคคล 8 ประเภท ตามศาสนากำหนด ซึ่งเป็นกระบวนการนำเอาศาสนามาร้อยรัดกลุ่มคนในสังคม เป็นการนำคุณค่าทางศาสนามาปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่ เป็นชีวิตวัฒนธรรมที่มีชีวิตชีวา เครือข่ายสตรีชนเผ่าซึ่งเป็นตัวอย่างเครือข่ายผู้หญิงชาวเขาที่โดยวัฒนธรรมผู้หญิง จะถูกกดดันจากผู้ชายและสังคมรอบข้างในเกือบทุกเรื่องทั้งการทำมาหากิน การดูแลสุขภาพคนในครอบครัว และอีกหลายเรื่อง ซึ่งทำให้ผู้หญิงชาวเขาขาดโอกาสที่จะแสดงศักยภาพและพัฒนาตัวเอง การรวมตัวของเครือข่ายสตรีชนเผ่าได้แสดงให้เห็นว่า เขาเหล่านี้พร้อมแล้วที่จะเข้าร่วมมาโอบอุ้ม และช่วยเหลือผู้ทุกข์ยากในชุมชนทั้งเด็กและผู้เฒ่า ซึ่งสะท้อนการนิยามสถานภาพสตรีในความหมายใหม่ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาของสังคม (อภิญญา เฟื่องฟูสกุล, 2543 : 20) เป็นการเพิ่มพื้นที่ทางสังคมของกลุ่มสตรีให้มีความหมายมากขึ้น

ทฤษฎีขบวนการทางสังคม

ทฤษฎีของสำนักต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น และงานศึกษาเรื่องขบวนการทางสังคมที่ลาตินอเมริกาและอินเดีย เพื่อตั้งเอาประเด็นเนื้อหาเด่นๆ ที่ผู้เขียนเห็นว่าน่าจะเป็นประโยชน์กับนักวิจัย ในการทำความเข้าใจกับบทบาทของขบวนการทางสังคมในประเทศไทย และในประเทศนอกเขตสังคมตะวันตก ผู้เขียนขอออกตัวว่างานเขียนในส่วนนี้ยังไม่สมบูรณ์ ยังต้องการการปรับปรุงต่อไป เท่าที่เรียบเรียงมานี้ เป็นเพียงข้อเสนอแนะบางประการ

1. ทูเรน (และนักทฤษฎีอื่น ๆ ของยุโรป) ค่อนข้างชัดเจนว่า เขาพูดถึงขบวนการทางสังคมแนวใหม่ (NSMs) ในบริบทของสังคม post-modern ซึ่งเขาหมายถึงว่า เป็นสังคมที่มีกำลังแรงงานส่วนใหญ่มีการศึกษาสูงมีทักษะ เป็นคนงานนั่งโต๊ะ (และมักจะถูกจัดอยู่ที่ภาคบริการ) อย่างไรก็ตามการพูดถึงปัญหาความครอบงำของโครงสร้างอำนาจรัฐ พลังตลาด และระบบสื่อสารมวลชน - สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ทูเรนชี้ว่า ขบวนการทางสังคมต้องต่อต้าน - ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมที่ยังมีอาจเรียกได้ว่า post-modern ด้วยเช่นกัน อันที่จริงความครอบงำต่าง ๆ นั้น เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแทบทั่วโลก และเกิดขึ้นเป็นกระบวนการ ดังนั้นภาวะที่เสรีภาพของบุคคลอาจถูกจำกัด เนื่องจากอิทธิพลความครอบงำดังกล่าวก็เกิดขึ้นในสังคมที่มีใช้ตะวันตกด้วย และไม่น่าแปลกใจว่าอาจมีส่วนโยงไปให้เกิดขบวนการทางสังคม โดยเฉพาะปัญหาโครงสร้างอำนาจรัฐ การขยายตัวของธุรกิจขนาดใหญ่ที่เป็นผลลบลกับธุรกิจขนาดเล็กและปัญหาการผูกขาดของการสื่อสารสมัยใหม่

2. ปัญหาที่มีความซับซ้อนมากขึ้น กรณีของประเทศโลกที่สามเพราะมีภาวะความครอบงำ หรือการถูกทำให้ตกเป็นเบี้ยล่าง ที่เกิดจากการแผ่อิทธิพลอำนาจของโลกตะวันตก ทูเรนพูดถึงขบวนการทางสังคมในฐานะเป็นคู่แข่งที่ทำลายอำนาจของบริษัทยักษ์ใหญ่ และอำนาจรัฐ ที่ประเทศโลกที่สาม ขบวนการทางสังคมถอยห่างจากการทำลายดังกล่าวไปอีกระดับหนึ่ง กล่าวคืออำนาจของตะวันตก (ประเทศมหาอำนาจ บริษัทข้ามชาติยักษ์ใหญ่ และองค์กรระหว่างประเทศ เช่น ดับบลิวไอโอ ไอเอ็มเอฟ ธนาคารโลก ฯลฯ) เป็นโครงสร้างส่วนบน ซึ่งทำให้การต่อต้านยิ่งยากมากขึ้น โดยย่อ ขณะที่การวิเคราะห์ของทูเรนมุ่งไปที่สังคม post-industrial (และ post-modern) ปัญหาและตัวผู้รายนั้นเป็นสิ่งที่เดียวกันทุกหนแห่งในโลก แต่สำหรับประเทศโลกที่สามมีเรื่องเพิ่มเติมคือปัญหาของขบวนการโลกาภิวัตน์และความครอบงำโดยสังคมตะวันตก

3. ทฤษฎีจากมุมมองของตะวันตก อธิบายขบวนการทางสังคมที่มีจุดเน้นอยู่ที่คุณภาพชีวิต มากกว่าจะเป็นเรื่องของปัญหาการทำมาหากินของคนระดับล่าง ดังนั้น ผู้ร่วมขบวนการของสังคมตะวันตกจึงมักเป็นชนชั้นกลาง แต่ที่ประเทศโลกที่สามซึ่งยังมีปัญหาเศรษฐกิจระดับพื้นฐาน ผู้ร่วมขบวนการทางสังคมส่วนมากจึงมักเป็นคนไร้อภิสิทธิ์ เป็นกลุ่มคนชายขอบของสังคม เป็นคนงานรับจ้างเป็นชาวนายากจน การใช้ศัพท์ขบวนการทางสังคมอาจไม่เหมาะสมนัก และนี้อาจอธิบายว่าเหตุใดจึงมีการใช้ศัพท์นี้น้อยลงในขณะนี้ นักวิจัยจำนวนมากที่ศึกษาปรากฏการณ์ประเทศโลกที่สามหันมาใช้คำว่า “ขบวนการประชาชน” (popular movements) แทนกันมากขึ้น ณ ระดับหนึ่ง กล่าวได้ว่า ประเทศไทย ลาตินอเมริกา และประเทศโลกที่สามอื่น ๆ กำลังได้พบกับปรากฏการณ์ขบวนการทางสังคม ๒ ประเภทที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน ได้แก่ ขบวนการที่มีพื้นฐานจากชนชั้น (เช่น สหภาพแรงงาน) และขบวนการใหม่ ๆ ที่โยงกับคนหลายชนชั้น เช่น ขบวนการสิ่งแวดล้อม ขบวนการสตรี ขบวนการนักศึกษา ฯลฯ ซึ่งกรณีของยุโรปตะวันตก เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงประวัติศาสตร์ 2 ช่วงที่ต่างสมัยกัน นอกจากนั้น กรณีประเทศโลกที่สาม ขบวนการทางสังคม 2 ประเภทนี้ยังแยกออกจากกันลำบาก เพราะว่าเกิดในสังคมเดียวกันและพร้อม ๆ กัน ดังนั้น จึงโยงกันอย่างแยกไม่ออก คือโยงกันผ่านผู้ร่วมขบวนการ ผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม และการมีประสบการณ์ร่วมกันภายใต้บริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองเดียวกัน

4. ความเหมือนกันประการหนึ่งระหว่างลาตินอเมริกาและไทยคือ ขบวนการทางสังคมของทั้งสองประเทศช่วงทศวรรษ 1980 (2523) เกิดขึ้นในบริบทที่ผู้ร่วมขบวนการมีจุดมุ่งหมายจะก่อตั้งและพัฒนาระบบและโครงสร้างประชาธิปไตย เป็นจุดมุ่งหมายสำคัญประการหนึ่ง ชนชั้นกลางของไทย (อย่างน้อยก็เห็นได้จากกลุ่มที่ตื่นตัวทางการเมืองและมีบทบาทเป็นนักเคลื่อนไหว) คาดหวังว่าโครงสร้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยจะกำจัดอำนาจรัฐที่ครอบงำและข่มขู่ประชาชน ยอมให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมือง และสังคมไปสู่สังคมและเศรษฐกิจที่มีความเสมอภาค และมีความยุติธรรมมากขึ้น พวกเขาคาดหวังให้ระบอบประชาธิปไตยนำสังคมสู่การพัฒนาและรัฐบาลลดทอนความเป็นอำนาจนิยมจนสูญเสียประสบการณ์ของลาตินอเมริกาซึ่งระบอบประชาธิปไตยมิได้นำไปสู่ความคาดหวังของชนชั้นกลาง สิ่งที่คาดหวังไว้ล้วนเป็นภาพมายา กรณีของไทยที่พวกเราประสบกันช่วง ๗-๘ ปีมานี้ดูจะสอดคล้องกับประสบการณ์ที่ลาตินอเมริกา กล่าวคือ ชนชั้นกลางไทยส่วนมากพบว่าหลังจากที่ได้พยายามสถาปนาระบอบประชาธิปไตยขึ้นมาได้แล้ว ผู้คนก็ยังมีอาจมีส่วนร่วมในขบวนการ

ทางการเมืองอย่างสมบูรณ์ รัฐบาลไทยยังคงองค์ประกอบของรัฐบาลอำนาจนิยมไว้อย่างเหนียวแน่น ยิ่งเมื่อได้เทคโนโลยีใหม่ ๆ และมีระบบการสื่อสารที่ทันสมัย ก็ยิ่งแหลมคมในกระบวนการของการควบคุมประชาชน รัฐบาลไทยยอมตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของตลาดเสรี และกระบวนการโลกาภิวัตน์ ในกระบวนการนั้นรัฐก็ปฏิเสธที่จะจรรโลงความเสมอภาคและเสรีภาพของคนส่วนใหญ่ของประเทศ

อย่างไรก็ตามทั้งที่ลาตินอเมริกา ประเทศโลกที่สามอื่น ๆ และไทย ขบวนการเพื่อสิทธิเรื่องการทำมาหากิน หรือแม้แต่เรื่องสิทธิมนุษยชนของคนระดับล่างเป็นประเด็นที่นำไปสู่ขบวนการ หรือเป็นประเด็นที่ต้องเคลื่อนไหว ซึ่งมีความสำคัญพอ ๆ กันหรืออาจจะมากกว่าประเด็นเรื่องการก่อตั้งระบอบประชาธิปไตยเสียอีก

5. งานเขียนของทูเรน และนักคิดชาวตะวันตกอื่น ๆ สะท้อนประวัติศาสตร์ภูมิหลังของอุดมการณ์เสรีนิยม (liberalism) จากงานเขียนของทูเรน ผู้เขียนได้ข้อสรุปว่าเขาคับข้องใจมากกับภาวะการณ์ที่เสรีภาพของปัจเจกบุคคลถูกลดทอนลงไปเรื่อย ๆ เขาอยากจะฟื้นฟูอุดมคติของการปฏิวัติฝรั่งเศสที่เน้นจุดมุ่งหมายของเสรีภาพ ความเสมอภาคและภราดรภาพและโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเรื่องเสรีภาพ แต่สังคมโลกที่สามมิได้ผ่านประวัติศาสตร์การต่อสู้ทำนองเดียวกัน แม้จะมีประสบการณ์การต่อสู้แต่ก็แตกต่างกัน ดังนั้นจุดเน้นเรื่องเสรีภาพส่วนบุคคล (individual liberty) จึงอาจไม่ปรากฏชัดแจ้ง หรือหากมีก็อาจไม่เข้มข้น หรืออาจเป็นกรณีการนำเข้า (import) แนวคิดดังกล่าวแล้วมีการปรับให้เข้ากับภูมิปัญญาของท้องถิ่น บางประเทศอาจมีจุดเน้นอยู่ที่บทบาทของชุมชน หรือของกลุ่มบางกลุ่ม แม้ในสังคมตะวันตกทูเรนก็ยังคงเขียนหนังสือเล่มโตหลายเล่มเพื่อชี้แจงความคิดของเขาเข้าตำราชักแม่น้ำทั้งห้าเสนอข้อโต้เถียงที่ซับซ้อนเพื่ออธิบายว่า เหตุใด ขบวนการทางสังคมจึงเป็นแนวทางที่ปัจเจกบุคคล จะฟื้นฟูเสรีภาพ กรณีประเทศโลกที่สาม ขั้นตอนการสร้างทฤษฎีในส่วนนี้อาจไม่จำเป็น สำหรับประเทศโลกที่สาม และในหลาย ๆ ประเทศก็ถูกมองข้ามไปแล้ว แนวคิดเรื่องชุมชนถูกฟื้นฟูสร้างขึ้นใหม่ หรือถูกจินตนาการขึ้น เพื่อเป็นรากฐานของขบวนการเพื่อท้าทายอำนาจรัฐและพลังของตลาด พร้อมกับการชี้นำทางเลือกการพัฒนาสังคมที่มุ่งหวัง

สำหรับประเด็นเรื่องชุมชนนี้ การศึกษาทั้งที่ลาตินอเมริกาและที่อื่นเคยชี้ว่า ขบวนการทางสังคมช่วงหลังทศวรรษ 1970 หลายขบวนการมีชุมชนชนบท หรือชุมชนชนกลุ่มน้อย เป็นพื้นฐานอยู่เบื้องหลัง กรณีของไทยขบวนการสมัชชาคนจน ขบวนการชาวประมงพื้นบ้าน ขบวนการชาวเขา ขบวนการป่าชุมชน ล้วนแล้วแต่มีฐานอยู่ที่ชุมชน หรือเป็นขบวนการระดับชุมชน ไม่ใช่ปัจเจกบุคคล วาทกรรมเรื่องวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งวิเคราะห์ว่าเป็นขบวนการ

เคลื่อนไหวทางสังคมก็โยงกับชุมชน ผู้ศึกษากรณีของไทยอาจต้องมองเรื่องนี้เป็นประเด็นหนึ่งที่สำคัญ นอกจากนี้ยังมีประเด็นเรื่องการสร้างเครือข่าย (network) ระหว่างขบวนการของชุมชนต่าง ๆ เป็นการเพิ่มอำนาจในการต่อรอง และกระจายขบวนการออกไปครอบคลุมส่วนต่าง ๆ ของสังคมกว้างขวางมากขึ้น (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2538 : 141)

อนึ่งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมประเทศโลกที่สามที่มีฐานอยู่ที่ชุมชนหลายขบวนการ เป็นขบวนการเกี่ยวกับทางเลือกการพัฒนา การสร้างจินตภาพถึงสังคมที่มุ่งหวังหรือมีลักษณะเป็นการสร้างกระบวนการทัศน์ที่ขัดกับกระบวนการทัศน์ของรัฐหรือทางการเมืองแนวทางและการจัดองค์กรการผลิตของเศรษฐกิจสังคมไทย ในทำนองเดียวกับที่ เกล ออมเวิร์ทได้ตั้งข้อสังเกตไว้ กรณีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ที่อินเดีย

ในกรณีที่ชุมชนที่เกี่ยวข้องเป็นชนกลุ่มน้อย หรือมีอัตลักษณ์แตกต่างไปจากสังคมโดยรวม ขบวนการอาจโยงกับการต่อสู้เพื่อให้ระบบคิดหรือระบบคุณค่าของชุมชน หรือภูมิปัญญาของชุมชนเป็นที่ยอมรับและเกิดผลในทางปฏิบัติ

6. ทฤษฎี resource mobilization และ political process ของนักทฤษฎีอเมริกัน ไม่ได้ให้วิธีคิดเพื่อช่วยให้เข้าใจที่มาและบทบาทของขบวนการทางสังคมของประเทศโลกที่สาม แต่ก็มีประโยชน์เมื่อต้องการ (1) วิเคราะห์การจัดองค์กร ยุทธศาสตร์ (2) ค้นหาสาเหตุของความล้มเหลวหรือความสำเร็จ หรือความล้มเหลวของขบวนการ และ (3) วิเคราะห์ผลกระทบของขบวนการต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ทฤษฎี resource mobilization อธิบายว่าปัจเจกบุคคลเข้าร่วมขบวนการเพราะคาดหวังจะได้ประโยชน์จากขบวนการเป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ (เช่น กฎหมายใหม่ นโยบายใหม่ ฯลฯ) และวิเคราะห์ว่าขบวนการจะประสบความสำเร็จได้จะต้องมีกำลังทรัพย์ (ทรัพยากร) ยุทธศาสตร์ และการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มอื่น ๆ

ประโยชน์ของขบวนการทางสังคม

การเคลื่อนไหวที่ปฏิเสธวิธีการใช้ความรุนแรง ขบวนการเคลื่อนไหวใหม่ปฏิเสธวิธีการใช้ความรุนแรงขณะเดียวกันเป้าหมายการต่อสู้ไม่ใช่การช่วงชิงอำนาจรัฐ ดังค่านิยมที่กระทำกันในแวดวงการเมืองแบบเก่า ซึ่งเป็นวัฒนธรรมต่อต้าน-ขัดขืน (resistance) ขบวนการเคลื่อนไหวใหม่สร้างวัฒนธรรมการต่อต้าน/ขัดขืน วัตถุประสงค์มีหลากหลาย เพื่อระดมยกระดับจิตสำนึก/การรับรู้ของประชาชน ในเรื่องการต่อต้าน/ขัดขืน เพื่อสร้างคุณค่า ความเชื่อชุดใหม่ ขณะเดียวกันเพื่อลดความชอบธรรมของระบบเดิมที่ดำรงอยู่ โดยเฉพาะการลด

ความชอบธรรมของอำนาจรัฐ ในรูปของสิทธิที่จะไม่เชื่อฟังรัฐ (civil disobedience) หรือ อารยะขัดขืน และเป็นการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ในระดับโลก ที่การเมืองในระบบพรรคไม่อยู่ในฐานะที่กระทำได้ (แข็งทื่อ มีเป้าหมายคับแคบ หวังเพื่อการชนะในการเลือกตั้ง) ไม่ได้สนใจปัญหาในระดับโลกการปฏิวัติที่รุนแรงก็ไม่สามารถนำไปสู่การจัดระเบียบโลกอันเป็นที่ยอมรับของประชาคมโลกได้

สรุป

ขบวนการทางสังคมเป็นการกระทำกร่วมหมู่ที่มีจุดมุ่งหมาย หรือมีผลเปลี่ยนแปลงสังคมในทางสร้างสรรค์ ประเด็นที่ควรกล่าวถึงในการเคลื่อนไหวทางสังคม คือ กลุ่มผู้เคลื่อนไหวเรียกร้อง มิได้หวังผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มอย่างที่เขาใจผู้ร่วมขบวนการอาจจะมิหรือไม่มีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมตั้งแต่เริ่มแรกก็ได้ แต่เมื่อขบวนการแข็งแกร่งมากขึ้น ขยายออกไปหรือมีความยั่งยืน ก็อาจจะเปลี่ยนระบบค่านิยม (Values) สถาบัน (Institutions) และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มสังคมต่างๆ หรือระหว่างรัฐกับประชาชนได้

ในการศึกษาขบวนการทางสังคมมีความจำเป็นต้องนำขบวนการไต่กลับมาวิเคราะห์ เพราะรัฐบาลแทบทุกประเทศมีขบวนการไต่กลับที่ทรง ประสิทธิภาพ สังคมโดยผ่านสื่อมวลชนมีขบวนการไต่กลับด้วย เช่น วาทกรรมต่อต้านชาวเขาวาทกรรมต่อต้านชาวสลัม ในประเด็นนี้วรรณกรรมจากลาตินอเมริกามีการวิเคราะห์ที่ลุ่มลึกกว่า เท่าที่ได้วิเคราะห์มาดูจะเป็นเรื่องแนวคิด ทฤษฎีที่เป็นระดับมหภาค (Macro) เป็นการมองจากระบบโครงสร้างรวมเสียเป็นเกณฑ์ การศึกษาวิจัย ณ ระดับย่อย (Micro) คือศึกษาจากประสบการณ์ของขบวนการระดับย่อยจริง ๆ น่าจะให้ความกระจ่างและแนวคิดใหม่ ๆ เรื่องขบวนการทางสังคมในประเทศไทยได้ดีที่สุด อันเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำไปสู่การคิดทฤษฎีที่สอดคล้อง ทั้งนี้เพราะดังที่กล่าวตั้งแต่ต้น “เนื้อหาทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจะต้องได้มาจากเรื่องราวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม” การศึกษาทฤษฎีและประสบการณ์จากประเทศอื่นเพียงช่วยให้เราสามารถตั้งคำถามให้ถูกประเด็นขึ้นเท่านั้น

เอกสารอ้างอิง

- รังสรรค์ ณะพรพันธุ์. (2532). *กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจประเทศไทย : บทวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ การเมือง พ.ศ. 2475-2531*. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- รังสรรค์ ณะพรพันธุ์. (2538). *สังคมเศรษฐกิจไทยในทศวรรษ 2550 : ยุทธศาสตร์การพัฒนาในกระแสโลกาภิวัตน์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไฉไล.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2524). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ -ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- อภิญญา เฟื่องฟูสกุล. (2543). พื้นที่ในทางสังคมศาสตร์. *วารสารสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, 12(2), 66.
- อารีรัตน์ ปานจับ. (2544). ก้าวต่อไปของการศึกษาและการพัฒนาชนบทไทย. *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 2(34), 32-54.